

Водночас питання Університету — це не питання про те, як стабілізувати або оптимізувати зв'язок між внутрішнім і зовнішнім. Потрібно сприймати Університет так само, як ми сприймаємо інші соціальні інститути. Сьогодні значення університету зростає як ніколи, ураховуючи загальну соціокультурну ситуацію, створену глобалізацією, одним з її характерних проявів є криза розуміння людського життя як життя в ідеї, коли смисл життя кожному й усім надає певна ідея, котра виправдовує всі складності цього життя. Університет повинен спрямувати особистість на розуміння того, що є головним – ідея, реальність, знання, людина, віра.

Ключові поняття: університет, університетська освіта

Література

1. Дейвіс Н. Європа. Історія / Н. Дейвіс. - К. : «Основи», 2001. – 1463 с.
2. Кравченко А. А. Архетип учителя: ідея, образ, відповідальність: монографія / А. А. Кравченко. - Львів : «Ліга-Прес», 2013. - 416 с.
3. Пролеєв С. Феномен університету в сучасному світі / С. Пролеєв, В. Шамрай // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євро інтеграційних процесів. - К. : Педагогічна думка, 2011. - С. 154-178.
4. Ридингс Б. Університет в руїнах / Б. Ридингс. — М. : Изд. Высшей школы экономики, 2010. - 304 с.
5. Теннис Ф. Общество и общество. Основные понятия чистой социологии / Ф. Теннис. - СПб. : Владимир Даль, 2002. – 452 с.

УДК 007:82.0:821.111

Проданюк Ф.М.
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри філософії, політології та
українознавства
Київський національний університет
технологій та дизайну

ЧОТИРИ ОБРАЗИ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ В ЗАРУБІЖНІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

В роботі аналізуються основні підходи щодо формування образу гетьмана Івана Мазепи в зарубіжній та українській літературі XVIII-XX ст.

Гетьман Іван Мазепа належить до відомих постатей національної історії та культури, навколо яких тривалий час продовжують точитися

гострі суперечки. Його політична діяльність та особисте життя вже декілька століть привертають увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, письменників, поетів, художників і музикантів.

В сучасній науковій, науково-популярній літературі та публіцистиці дослідники виділяють чотири підходи чи образи, що склалися навколо постаті відомого гетьмана України: 1) образ романтичного героя чи героя-коханця; 2) негативний образ гетьмана; 3) образ Мазепи як борця за національну державність, героя-мученика українського народу [2, с. 20], 4) міфоепічний образ гетьмана.

В сучасних умовах гостру потребу викликає необхідність з'ясування співвідношення історичної та художньої правди про життя та діяльність відомого національного лідера – гетьмана Івана Мазепу. Тому дані образи потребують подальшого дослідження та переоцінки не лише вітчизняних, але й зарубіжних наукових і літературних творів про І. Мазепу. Це в свою чергу обумовлює актуальність даного дослідження.

Проблемі висвітлення образу І. Мазепи в вітчизняній та зарубіжній літературі, присвячена значна кількість наукових та науково-популярних праць. Серед них привертають увагу роботи таких відомих дослідників, як М. Костомаров, О. Лазаревський, М. Грушевський, Ф. Уманець, Д. Донцов, Б. Барвинський, О. Оглоблін, Р. Млиновецький, Т. Мацьків, В. Доманицький, М. Заклинський, Б. Крупницький, І. Борщак, Р. Мартель, Я. Гординський та ін.

В роки незалежності осмисленню художніх творів про І. Мазепу та його ролі в розвитку історії та культури України, присвячені роботи В. Матвіїшина, Р. Радишевського, Д. Наливайка, М. Сулими, В. Сокола, В. Шевчука, А. Волкова, Н. Гноєва, В. Мацапури, С. Павличко, О. Вечірко, О. Кудлей, О. Юрчук, Н. Дуденко, О. Горбонос, О. Ващенко, Л. Ромащенко та ін. Дані проблеми розкрито також в дисертаційних дослідженнях М. Коновалової, О. Тарасової, В. Лавренчук, Н. Лупак, В. Мацапури, А. Меншій, М. Небелюк та ін.

Метою даної роботи є аналіз генези образу гетьмана Івана Мазепи в зарубіжній та українській літературі.

Значне місце в історії української державності, в суспільно-політичному та національно-культурному житті України займає постать Івана Мазепи (Івана Мазепи-Колединського 1639-1709) – відомого київського шляхтича, Гетьмана Війська Запорозького обох берегів Дніпра (1687-1709) та князя Священної Римської Імперії Германської Нації (1707-1709). Він високоосвічений політик-інтелектуал, який вільно володів німецькою, латинською, французькою, італійською, турецькою, польською, російською та українською мовами. Гетьман постійно слідкував за перебігом політичних подій в Європі. Його життя овіяне міфами та легендами, які сформувалися у XVIII-XIX ст. в літературі та мистецтві Західної Європи, Росії, Польщі, України та в інших країнах.

Політичну діяльність гетьмана умовно можна поділити на два великі періоди: перший – це сумлінне служіння Петру I й Російській державності; другий – це здійснення спроби виходу українських земель зі складу царської Росії у 1708 р. Результатом цієї спроби стали укладання у 1708 р. угоди між І.Мазепою та Карлом XII, трагедія під Полтавою, еміграція за кордон та смерть на чужині. В російській історіографії та політиці дана спроба отримала клеймо «зради».

Міфи та легенди про Івана Мазепу виникають з перших днів обрання його гетьманом. В історичній літературі існує «легенда» про те, що у 1687 р. під час усунення від посади Івана Самойловича один із претендентів на цю посаду Василь Борковський передав хабара головнокомандуючому московським військом В. Голіцину у розмірі 10 тисяч рублів (50-ти тисяч злотих). Дослідники звертають увагу на те, що у Борковського не могло бути такої суми, яка в десятки раз була більшою від його платні. Поряд з цим у російських джерелах є ряд документів, які дають відомості про дарунки начальнику Посольського приказу. Мова йде про 10 тисяч рублів, які були передані князю Василю Голіцину після виборів у 1688-1689 рр. Це була лише половина скарбу І. Самойловича. Голіцин прагнув забрати всю суму в казну Московської держави і лише після тривалих переговорів з новим гетьманом та старшиною погодився взяти половину цієї суми. Керівництву Гетьманщини вдалося залишити у своєму розпорядженні половину цієї суми, а не втратити її всю [39].

У XVIII ст. європейські вчені та діячі культури звертають значну увагу на постать українського гетьмана Івана Мазепи. Зокрема, всесвітньо відомий французький письменник, історик і філософ Вольтер (Марі Франсуа Аруе, 1694-1778) розглянув деякі питання історії України та постать Івана Мазепи в двох своїх фундаментальних працях: «Історія Карла XII, короля Швеції» та «Історія Російської імперії за Петра Великого».

За життя Вольтера було надруковано сім різних видань його «Історії Карла XII» (перше в 1731 р., а останнє в 1775 р.). В цій праці дана загальна характеристика становища українських земель у складі Московської держави, здійснено спробу з'ясувати передумови й причини переходу І. Мазепи на бік шведів та розкрито наслідки цих дій гетьмана для України.

На думку багатьох українських та зарубіжних дослідників, завдяки твору Вольтера «Історія Карла XII» в літературі та мистецтві Західної Європи утвердився образ гетьмана Івана Мазепи як героя-коханця. Відомий письменник сприяв поширенню популярної історії про роман молодого І. Мазепи з дружиною знатного польського шляхтича Фальбовського [15, с. 172-173]. В своїй роботі Вольтер намагався дати об'єктивну характеристику постаті українського гетьмана Івана Мазепи, перебігу політичних подій на території України та ходу воєнних битв на її землях у першій половині XVIII ст.

В середині 1750-х рр. російська імператриця Єлизавета Петрівна замовила підготовку до друку біографії Петра І. Втілення в життя даного доручення було покладено на фаворита імператриці графа Івана Шувалова (1727-1797), який залучив до написання «Історії Російської імперії за Петра Великого» відомого мислителя Вольтера [13]. Вибір його кандидатури для популяризації особи Петра І в Західній Європі не був випадковим. По-перше, Вольтер користувався значним авторитетом в багатьох країнах Європи. По-друге, він дотримувався русофільських поглядів та мав особисті симпатії до політичної діяльності Петра І. По-третє, в Росії добре знали про «підприємницький» хист Вольтера, тому прагнули «заохотити» його до створення необхідного для себе продукту. По-четверте, хід написання наукової роботи та відбір потрібних документів мали контролювати відомі російські вчені: Михайло Ломоносов (1711-1765), Яків Штелін (1709-1785), Іван Тауберт (1701-1771) та Федір Міллер (1705-1783).

У 1756 р. відомий французький мислитель охоче відгукнувся на дану пропозицію і розпочав роботу над своєю новою історичною працею, яка була завершена лише через сім років. Весь цей період імператриця Єлизавета Петрівна контролювали хід роботи Вольтера. Вона постачала вченого ретельно відібраними матеріалами, надсилала свої рекомендації та зауваження, а також робила щедрі подарунки.

Історія написання даного твору відомим філософом докладно висвітлена в російській історіографії [10,11,12,13, 14]. Під тиском російської офіційної влади Вольтер кардинально змінив свої погляди щодо українського питання і характеристики постаті І. Мазепи. В «Історії Російської імперії при Петрі Великому» («Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand») він створив позитивний образ мудрого імператора Петра І та у чорних тонах зобразив гетьмана Івана Мазепу.

Таким чином, у XVIII ст. Вольтер сприяв поширенню в європейській науковій та науково-популярній літературі двох суперечливих образів: Мазепи-коханця та негативного образу гетьмана.

На противагу позиції відомого вченого в Західній Європі набуває поширення й позитивний образ українського гетьмана Івана Мазепи. Його поширенню слід завдячувати белетристичному творові А. Костан д'Орвілема «Спогади Азема» (1764). В ньому І. Мазепа зображений як національний герой, який боровся за визволення свого народу від гніту Московської держави.

Значний вплив на формування образу українського гетьмана в літературі Західної Європи мала й творчість лорда Джорджа Гордона Байрона (1788-1824), який у 1817-1818 рр. під час свого перебування в Італії (у Венеції та Равенні) написав свою знамениту романтичну поему «Мазепа» («Mazepa»). Даний твір було надруковано у 1819 р. Серед причин інтересу Байрона до постаті І. Мазепи дослідники виділяють такі обставини. Сторінки особистого життя Мазепи та його боротьба за

національне визволення України були близькими Байрону та іншим представникам романтизму. Науковці звертають увагу й на те, що відомий поет побачив в історії про кохання юного Мазепи певні аналогії з власним життєвим досвідом. Перебуваючи в Італії, Байрон закохався і таємно зустрічався з юною дружиною шістдесятилітнього графа Гвічіолі, яку, як і кохану Мазепи, звали Терезою. Цей збіг міг викликати у поета певні символічні асоціації.

Байрона зацікавив образ гетьмана-коханця та частина праці Вольтера «Історія Карла XII», де було описано молоді роки І.Мазепи. Як зазначала Соломія Павличко, вичитаний Байроном у Вольтера епізод, «розростається у цілу низку вражаючих картин і образів» [14, с. 200]. Поет створив романтичний образ вигнанця, який кинув виклик суспільству, його законам, моральним нормам і зазнав за це неминучої кари. Заслугою Байрона слід вважати також те, що він створив романтичний образ «вродливого красеня», який був охоплений земними пристрастями. Його герой навіть через багато років зберіг свою любов та пристрасть до чарівної польської панни, яка належала деспотичному чоловікові.

Розкриттю романтичного образу Мазепи сприяли й ряд вигаданих автором епізодів з поеми, які згодом набули значного поширення в зарубіжному образотворчому мистецтві.

Перший - це погоня «зграї вовків» за переляканим конем, що разом з Мазепою «як стріла пролетів крізь неї»...

Другий - повна пригод переправа через бурхливу річку, коли холодна вода допомогла зомлілому молодому Мазепі опритомніти...

Третій – це епізод зустрічі з табуном диких коней, які прощалися з героєм-конем...

Четвертий епізод – це опис зграї круків та дивовижне спасіння молодого Мазепи українськими козаками.

Дослідники творчості Байрона звертають увагу на те, що відомий поет вдало обрав жанрову структуру свого твору. Ліро-епічна поема дозволила йому не лише відтворити історичні події, а й передати внутрішній стан свого героя та його почуття і переживання. На думку С. Павличко, [13, с.168], автора цікавлять не стільки самі події з минулого героя, скільки рух його думок, плин почуттів, політ уяви тощо.

Під безпосереднім впливом поеми Байрона «Мазепа» у 1829 р. з'явилася однойменна поема відомого французького письменника, драматурга, поета, публіциста та громадського діяча В. Гюго (1802-1885), яка була надрукована в збірнику під загальною назвою «Les Orientales» («Орієнтації»). В. Гюго прихильно відносився до національно-визвольних рухів багатьох балканських народів, зокрема греків. У своїй поемі «Мазепа» В. Гюго створює новий образ І. Мазепи – гетьман міфоепічний символ боротьби України за свою незалежність.

Характерною особливістю романтизму в російській літературі і мистецтві першої половини XVIII ст. була міфологізація образу України та

української тематики. В цей період в історичній та художній літературі Росії починають формуватися декілька міфів про Україну та про її лідерів. Серед них особливе місце належить міфам про запорозьких козаків, про Богдана Хмельницького, про Полтавську битву та про гетьмана Івана Мазепу.

У XIX ст. ряд відомих діячів культури Росії звертають свої погляди до забороненого Російською православною церквою образу українського гетьмана І. Мазепи. Цьому сприяли ряд об'єктивних та суб'єктивних причин. Серед них важливе місце займає утвердження наприкінці XVIII на початку XIX ст. романтизму в європейській та російській літературі й мистецтві. Зокрема, російських романтиків приваблюють в Україні та у її політичних діячах такі національні риси та особливі сторінки національної історії: українські звичаї, драматична історія України, фольклор, героїчна національно-визвольна боротьба, запорозьке козацтво та ін.

Сплеск інтересу діячів російської літератури та мистецтва до особи гетьмана Івана Мазепи багато дослідників пов'язують з перекладом на російську мову М. Каченовським поеми Байрона «Мазепа», яка була надрукована в 1821 р. у «Вестнике Европы». В цей період на території Росії наочного поширення набувають й історичні твори Вольтера.

Зростанню зацікавленості образом українського гетьмана в російській літературі сприяли такі причини: поширення на території Росії ідей романтизму, а також поява праць відомих українських та російських істориків. Зокрема, рукописів «Історії русів» та першої частини роботи українського історика, географа та етнографа Я. Марковича «Записки о Малороссии, её жителях и произведениях». Остання була видана в Санкт-Петербурзі у 1798 р. [21]. В ній історія українського народу була досліджена до періоду правління київського князя Ярослава Мудрого. Названа робота була певним прецедентом в російській офіційній історіографії. Її автор чи не вперше відкрито намагався проаналізувати проблеми етногенезу українців та їхню національно-культурну своєрідність.

На початку XIX ст. дослідження названих проблем продовжив відомий діяч української історіографії - Д. Бантиш-Каменський в своїй праці «История Малой России со времен её присоединения к Российскому государству». Названа історична робота побачила світ у 1822 р. в Москві. У царській Росії цей твір тричі перевидавався: у 1830, 1842 та 1903 рр.

Під впливом цензури Д. Бантиш-Каменський так пояснював причини написання своєї роботи: «1) багатство подій на теренах Малоросії («страна обильная происшествиями»); 2) побожність її мешканців; 3) достойні сини, віддані російським самодержцям, які прикрасили «вік Петра та Катерини» [22].

Праця Д. Бантиш-Каменського отримала критичну оцінку від багатьох прихильників романтизму. Однак його критики й прихильники

віддавали належне автору цієї праці, який залучив до написання цієї роботи широку джерельну базу.

Названа історична праця вплинула на формування світогляду багатьох політичних та культурних діячів України та Росії. Зокрема, під її впливом формувалися основні напрями творчості відомого російського поета, революціонера-декабриста, одного із лідерів Північного товариства Кіндрата Рилєєва (1795-1826). Останній намагався героїзувати минуле України та її народу у своїх літературних творах. Названій темі він присвятив такі літературні праці: дума «Петр Великий в Острогжске», поеми «Войнаровский» і «Наливайко», трагедію «Мазепа», твір «Гайдамаки». В своїх творах К. Рилєєв піднімав питання патріотизму та свободолюбства. Кіндрат Рилєєв був і залишається одним із небагатьох політичних та культурних діячів царської Росії, які були прихильниками ідеї національного визволення України. К. Рилєєв прагнув пропагувати революційні ідеї декабристів, саме тому він звертав свою увагу на політичну діяльність С. Наливайка та І. Мазепи. І це не випадково. Адже, історія України та трагічна доля її визначних синів – це яскравий приклад для поета-романтика боротьби українського народу за національне визволення.

Поема К. Рилєєва «Войнаровский» (1825) - це розповідь про трагічне життя небожа гетьмана І. Мазепи – А. Войнаровського. Андрій був сином рідної сестри гетьмана Олександри та її третього чоловіка Яна Войнаровського. Після смерті матері на особисте прохання батька юнак став вихованцем гетьмана І. Мазепи. Андрій закінчив Києво-Могилянську академію, а згодом навчався у Дрезденському університеті в Саксонії і жив при дворі короля Августа II [24, с.16-18]. У 1705 р. він став особистим виконавцем доручень гетьмана, а у 1707 р. очолив п'ятитисячне козацьке військо. Після поразки українців у битві під Полтавою А. Войнаровський відмовився від посади гетьмана та тривалий час намагався створити антиросійську коаліцію. Його активна діяльність призвела до того, що під тиском російського царя Петра I влада міста Гамбурга видала Росії А. Войнаровського. Цар посадив Войнаровського у в'язницю Петропавлівської фортеці і розпустив чутки про нібито добровільне його повернення в Росію. Ці чутки були так майстерно підготовлені, що в них повірила переважна більшість декабристів і сам К. Рилєєв [25, с.166]. А. Войнаровський уник страти, але довгі роки просидів у Петропавлівській фортеці, а згодом був навечно засланий в Сибір у Якутськ.

В центрі уваги поеми К. Рилєєва було якутське заслання А. Войнаровського. Ряд дослідників творчості К. Рилєєва вказують на те, що в поемі ряд головних героїв: А. Войнаровський, гетьман І. Мазепа і відомий мандрівник Г. Міллер. К. Рилєєв створив в поемі ще один вигаданий образ дружини А.Войнаровського. Замість реальної дружини Ганни Мирович-Забіли, що залишилася в еміграції із своїм сином в

Західній Європі, поет створив образ бідної української козачки. Остання добровільно поїхала в заслання з А. Войнаровським.

В своїй поемі К. Рилєєв поєднав два підходи (принципи) історичний і поетичний. Історичний – це короткі правдиві історичні прозові довідки про визначні віхи з життя гетьмана І. Мазепи, а поетичний – це вигадана історія про нібито випадкову зустріч А. Войнаровського з німецьким мандрівником Г. Міллером під час свого 20-річного заслання у Якутську. За допомогою спогадів А. Войнаровського, К. Рилєєв подає читачеві широку панораму козацької боротьби на волю та незалежність України. Поет змальовує гетьмана І. Мазепу як визначного державного діяча та полководця [23, с. 90-99].

У другій частині поеми значну увагу приділено ходу Полтавської битви та поневірянням українських козаків після поразки в ній. Рилєєв звертає увагу читачів на те, що навіть такий трагічний фінал не відвернув він І. Мазепи його прихильників.

Більшість поеми – це монолог А. Войнаровського, мужньої і сильної людини, яка любить свій народ і свою Батьківщину. Його роздуми К. Рилєєв постійно перериває хитаннями і сумліннями, які мають відношення до оцінки діяльності російського царя Петра І та гетьмана І. Мазепи. В поемі Рилєєва Петро І постає в особі тирана, а І. Мазепа та А. Войнаровський – борці з тиранією за національне визволення. І. Мазепа – це «борець за свободу та новий Богдан Хмельницький». В творах К. Рилєєва поряд з формування міфу про І. Мазепу чітко простежується формування міфу про Полтавську битву.

Початок ХІХ ст. – це період зародження та розвитку російського історичного роману. Значний вплив на його становлення мала поява праць відомих російських істориків М. Карамзіна та М. Полевого. У 1818 р. було надруковано перший том дванадцятитомної «Истории государства Российского» М. Карамзіна, а у 1829 р. перший том шеститомної роботи «Истории русского народа» М. Полевого.

Перше видання «Истории государства Российского» (8 томів) фінансувалося особисто імператором Олександром І і з'явилося на початку лютого 1818 р. великим для того часу трьохтисячним тиражем. Друге видання було здійснено у 1818-1819 рр.

В названій історичній праці чітко простежувалася теза М. Карамзіна про те, що стрижнем суспільного життя Росії є самодержавство. Під впливом творів М. Карамзіна та за підтримки російського царизму значної популярності в історичній науці, літературі та мистецтві набуває петровська тема. Вона стала важливим підґрунтям історико-літературних жанрових історіософських концепцій поезії та прози Росії першої половини ХІХ ст. Значна частина дослідників розглядають утвердження петровської тематики в російській літературі та мистецтві, як спробу національно-державної самоідентифікації російської державності. В російській романтичній літературі утверджуються такі образи Петра І:

«Государ – Бог (Христос)», «Государ – досконала людина», «Государ – охоронець закону», «Государ – гарант стабільності», «цар – просвітник», «вічний робітник», який дбав про добро та міцність імперії та інші.

Утвердження «світлого образу» імператора Петра I, як реформатора та будівничого російської державності потребувало створення образу його антигероя. Саме тому другим важливим завданням офіційної російської історіографії та діячів російської культури стала спроба зупинити подальше поширення в Західній Європі популярного романтичного образу Мазепи-коханця. За підтримки російського імператорського двору та Російської православної церкви в першій половині XIX ст. в літературі та мистецтві Росії почав формуватися міф про І. Мазепу – «зрадника, колоритного злочинця та звабника». Значного поширення набула також теза про те, що Мазепа перейшов на бік шведів не заради врятування української державності, а через особисту образу на російського царя. Адже, останній привселюдно наніс ляпасу І. Мазепі.

Над створенням негативного образу гетьмана Івана Мазепи в російській літературі почали працювати ряд відомих у 1820-1830-х рр. в Росії письменників та поетів. Одним із перших негативний образ І. Мазепи був створений у творі К. Славянова «Гетман Мазепа и запорожець Палий: историческая хроника в 5-ти действиях с эпилогом» (1827).

У тому ж році негативний образ гетьмана створив Є. Аладьїн у своїй романтичній повісті «Кочубей» [28]. Він зобразив І. Мазепу «старым трусом, бледнеющим пред вооруженной женщиною, изобретающим утонченные ужасы, годные во французской мелодраме» [27, с.150]. В цьому творі Аладьїн розвинув вигадані ним ряд сюжетів про історію «підступного кохання» старого гетьмана. Саме він перейменував Мотрю в Марію, а також поширив легенду про викрадення та зваблення гетьманом неповнолітньої дівчини. Письменник докладно описав дії ображеного батька дівчини – Кочубея, який пише російському цареві скаргу. Петро I не вірить Кочубею та Іскрі, тому за наказом російського царя їх заарештовують.

Значне місце в повісті відведено вигаданій розмові Марії з її батьком – Палієм. Марія зі зброєю в руках здійснила візит до І.Мазепи. Автор протиставив створений образ «переляканого гетьмана», який обіцяє дівчині зробити все можливе щоб спасти Кочубея від смерті. Він переконує Марію в тому, що сам хотів «завтра, у ступеней эшафота броситься к ногам твоего отца, вымолить его согласие на брак наш» а потім «провозгласить свободу Малороссии, возложит на себя княжеский венец, короновать тебя, мою верную подругу...». Але і тут вигаданий Аладьїним образ Мазепи «веде себе аморально». Він не дотримується даного Марії слова. Саме тому її батько трагічно гине, а доля дівчини закінчується трагічно.

Більш кваліфіковано до формування позитивного образу Петра I, величі російського війська та створення негативного образу гетьмана І.

Мазепи підійшов в поемі «Полтава» відомий російський поет О. Пушкін. Його твір був написаний у 1828 р. Характерною особливістю даної поеми слід вважати те, що в ній одночасно розроблялися не пов'язані між собою три сюжетні лінії чи теми.

Пушкін продовжив розпочате його попередниками створення російського міфу про Полтавську битву. Зокрема, дослідники вказують на те, що певний вплив на творчість О. Пушкіна мала поема А. Мерзлякова «Полтава», яка була надрукована у 1827 р. та прочитана в Московському університеті 27 червня – в день чергової річниці перемоги Росії під Полтавою. Саме в цьому творі був створений героїчний образ величі російської зброї та «геніальності» імператора Петра I [36].

В поемі акцентовано увагу на боротьбу російського царя-реформатора Петра I за зміцнення Московської держави. В ній головна увага була зосереджена на боротьбі царя Петра I проти наступу «непереможного шведського короля Карла XII». Центральною подією розкриття О. Пушкіним цієї лінії слід вважати Полтавську битву та триумф її переможця Петра I. Поема О. Пушкіна - це гімн «творчому генію, великій і сильній особистості, царю-реформатору Петру I». В поемі О. Пушкіна Петро I – це «будівничий російської державності». Він єдиний позитивний герой поеми, який позбавлений будь-яких негативних рис. Образ Петра I відомий російський поет намагався висвітлити в своїх попередніх творах: «Исторических записках» (1822) та в романі «Арап Петра Великого» (1826-1827). Вершиною ж розкриття даного образу О. Пушкіним слід вважати поему «Полтава». О. Пушкін возвеличив «геній та всю велич Петра I», який перемиг наймогутнішу державу Європи – Швецію та її уславленого короля Карла XII.

Друга тема, яка широко розкривається в поемі «Полтава» – це відношення Росії та росіян до спроб інших народів та їхніх лідерів боротися за національне визволення. Цю тему він розкрив на основі спроб гетьмана І. Мазепи за допомогою шведського короля Карла XII відірвати Україну від Росії.

Відомий російський поет О. Пушкін підтримав оцінки керівництва Росії щодо особистості гетьмана І. Мазепи та створив в російській літературі узагальнений образ гетьмана-антигероя. На відміну від своїх знаменитих європейських колег: Вольтера, Байрона та В. Гюго, О. Пушкін у своїй поемі «Полтава» змалював постать та діяльність гетьмана Мазепи лише з негативних сторін. В поемі присутні два яскраві образи: царя-реформатора Петра I та його антипод – І. Мазепа.

Підсумовуючи ми можемо зробити висновок, що для Пушкіна «іногородці» - це вірнопіддані громадяни лише до того часу поки вони вірою і правдою служать царю і Росії. Коли вони на перше місце ставлять інтереси власного народу, а не Росії, то зразу ж переходять в категорію зрадників.

Третя сюжетна лінія в поемі – це тема кохання Мазепи і Марії (Мотрі). Цей епізод в житті гетьмана та його молоді хрещениці був лише побіжно згаданий К. Рилєєвим. Однак О. Пушкін перетворив цю сумнівну подію в одну з головних тем свого твору та намагався довести, що вона займала важливе місце в житті гетьмана І. Мазепи. Таким чином, головним образом цієї вигаданої сюжетної лінії стала «трагічна доля Марії, яка змогла подолати релігійні перешкоди на шляху до свого кохання. Адже, згідно основних канонів християнства Мазепа не міг бути її чоловіком. Він її хрещений батько. На цьому шляху її не зупиняють ні прокляття батьків, ні суспільна думка. Однак трагічні історичні події руйнують всі її плани щодо особистого щастя». Пушкіну виявляється мало цієї лінії, яка мала довести читачеві аморальність морально-етичних принципів українського гетьмана. Тому в кінці поеми О. Пушкін яскравими фарбами змалював ще один вигаданий літературний сюжет - трагічну зустріч не повної розуму Марії і гетьмана І. Мазепи. Зрозуміло, що і тут Мазепа веде себе не так, як подобає відважному і чесному лицареві.

Характерною особливістю поеми «Полтава» є те, що всі ці три сюжетні лінії тісно переплітаються між собою. І в кожній з них гетьман І. Мазепа змальований як «лиходій, зрадник та егоїст». О. Пушкін побудував свою поему таким чином, щоб довести читачеві одну з головних тез цього твору: «І.Мазепа – «зрадив не лише Петра I та Росію, але й свою кохану дівчину, Україну та український народ» [26].

В поемі чітко виконано завдання, яке ставив перед собою відомий російський поет: «История представляет его (Мазепу – Ф.П.) честолубцем, закоренелым в коварстве и злодеяниях, клеветником Самойловича, своего благодетеля, губителем отца несчастной своей любовницы, изменником Петра перед его победою, предателем Карла после его поражения: память его, преданная церковной анафеме, не может избежать проклятия человечества» [26, с. 335].

Отже, у своїй поемі «Полтава» О. Пушкін створив позитивний образ Петра I та ряд негативних образів його ворогів: «легковажного та сміливого авантюриста» імператора Карла XII, «похмурого ката» Пилипа Орлика, загадкового «гетмана-злодея» та «изменника русского царя» І. Мазепу.

На сюжеті поеми О. Пушкіна «Полтава» відомий російський композитор Петро Чайковський написав у 1883 р. свою оперу «Мазепа». В ній український гетьман постає не як державний діяч, а як старий лукавий коханець. В опері П. Чайковський зосередив свою увагу на трагічній долі Марії.

В першій половині XIX ст. до образу українського гетьмана І. Мазепи звертається й російський прозаїк польського походження, журналіст, критик та видавець Фадей Булгарін (1789-1859) - автор історичного роману «Мазепа» (1834). В Польщі він відомий як Ян Тадеуш Булгарін.

Так само як і Пушкін Ф. Булгарін намагається розвінчати яскравий романтичний образ гетьмана Івана Мазепи, який був створений в західноєвропейській романтичній літературі. До наших днів дійшли два мовні варіанти його роману «Мазепа» - російський та білоруський.

Мету написання свого історичного твору Ф. Булгарін пояснив так: «Мазепа был один из умнейших и ученейших вельмож своего века, и, чтобы быть великим мужем, ему не доставало только – добродетели! Без нее не сделали его счастливым ум, ученость, почести, богатство и власть» [29, с. 369]. Ф. Булгарін так визначив головне завдання свого твору: зображення характеру І. Мазепи, а не опис історії Малої Росії [29, с. 360].

Завдяки Булгаріну поширення набула ще одна теза, про причини відкритого виступу І. Мазепи проти російського царя Петра І. Його літературний персонаж прагне побудувати незалежну Українську державу на основі монархічних засад. На чолі України мала стати І. Мазепа та його власна династія. Булгарін намагався переконати читача в тому, що заради досягнення цієї мети гетьман готовий піти на все: інтригу, зраду та вбивство. Письменник переконаний, що гетьман прагне досягти невідворотного – загибелі старої козацької України і не дбає про підпорядкування «мудрій і прогресивній владі» російського царя Петра І. В його творі навіть «аморальні зусилля» І. Мазепи не рятують Україну від підпорядкування Росії. В цьому Булгарін бачить веління Долі.

Літературна фантазія Булгаріна не знала меж. Він створив ряд страшних сцен, де головним антигероєм виступав гетьман Іван Мазепа. Він формує вигаданий образ Огневика – «незаконнонародженого сина гетьмана», який отруєє свого батька в даному творі.

Цікаво, що роман був написаний у 1834 р. Ф. Булгаріним після придушення польського повстання. Головним героєм даного літературного був І. Мазепа, якого поляки вважають польським шляхтичем. Авторська позиція роману цілковито співпадає з офіційною. Це спричинило до значної кількості епіграм на адресу Ф. Булгаріна від багатьох російських діячів культури. Серед них особливо гострими були епіграми О. Пушкіна.

Значна частина літературних критиків роману вважають, що в даному творі Ф. Булгарін намагається примирити революційно налаштованих поляків з російським царем. Саме тому в своєму творі він пропагував ідею єднання всіх слов'ян під скіпетром російського самодержавства [30, с. 137-139.] і піддавав нищівній критиці дії гетьмана Івана Мазепи.

Негативний образ Івана Мазепи подано й в історичному романі П. Голоти «Іван Мазепа» (1832) та у творі М. Сементовського «Мазепа» (1845).

Зовсім інший образ Івана Мазепи створив один із видатних польських поетів-романтиків та драматургів Ю. Словацький (1809-1849). У світовій та європейській літературі Юліуша Словацького та Адама Міцкевича вважають засновниками польського романтизму, а їхня

творчість мала величезний вплив на розвиток літератури Центральної та Східної Європи, а також на суспільно-політичне життя Польщі.

Після поразки польського повстання 1830-1831 рр. Ю. Словацький змушений був емігрувати до Франції та тривалий час подорожувати по різних містах Європи. Ю. Словацький прожив коротке, але бурхливе життя. Він встиг залишити для нащадків свій багатий та різномірний творчий доробок: 13 драм, 20 поем, одну повість та сотні віршів. Значне місце в його творчості належить драмі «Мазепа».

Ряд українських дослідників його творчості називають Ю. Словацького: нашим польським Гоголем. Адже Юліуш Словацький, як і Микола Гоголь, мав українські корені і значна частина його творчості була присвячена Україні. Ю. Словацький народився 4 вересня 1809 р. у місті Кременці на Волині. Його батько викладав польську мову у Вищій волинській гімназії (Кременецькому ліцеї). Захоплення українською тематикою прийшло до Ю. Словацького ще в юні роки. Україну вів вважав своєю другою Вітчизною.

Особливий інтерес у нього викликала історія українського козацтва та образи гетьманів України. Цій темі він присвятив свій перший твір «Українська дума», п'єсу «Срібний сон Саломеї» та поему «Змій». Над образом українського гетьмана І. Мазепи польський поет працював тривалий час. У 1834 р. він написав перший варіант своєї драми, який йому не сподобався і Ю. Словацький знищив рукопис твору. Лише другу спробу написання драми у 1839 р. поет оцінив вдалою і твір був поставлений на сцені. Драма Словацького «Мазепа» була заснована на реальних історичних подіях. В ній молодий Мазепа – це шляхетний юнак, який через власну необачність був утягнутий у драматичну ситуацію. Тут і боягузтво польського короля і злочинна любов Збігнева та сліпа ненависть відомого польського воєводи. Шляхетний юнак став свідком «забороненого кохання», але шляхетність не дозволяє йому розкрити таємницю нещасних закоханих тому він змушений наразити себе на жорстоку помсту воєводи. Ревнивий воєвода змушує юнака живцем замурувати у одній із кімнат замку. Лише втручання польського короля, який наказав розмурувати кімнату врятувало молодого І. Мазепу від смерті. Однак, юного І. Мазепу чекало нове випробування. За наказом воєводи слуги схопили юнака, роздягли до гола, прив'язали до дикого коня та відпустили в український степ [32].

Ґрунтовний аналіз творчості Ю. Словацького зробив відомий український поет та громадсько-політичний діяч Д. Павличко [32]. Зокрема, він акцентував увагу на тому, що у драмі Ю. Словацького яскравими фарбами змальовано відношення польської шляхти до українців. Її головний герой воєвода зневажливо відноситься до королівського пажа. Адже той холопського (читай українського) походження. Воєвода застерігав свого сина від дуелі з Мазепою:

«Стидайся, сину мій. То хлопський син — таких у воєводи б'ють киями. Я дав наказ, і Хмара не забуде почастивати його, щоб шанувався...»[32].

Д. Павличко звертає увагу на те, образ Мазепи у Ю. Словацького — це перш за все представник українського козацтва. Він не лише вміє зі зброєю в руках захищати свою честь, але боронити слабших. Близькі до оцінок Д. Павличка ми можемо знайти висновки й у польської дослідниці творчості Ю. Словацького — Аліни Ковальчикової. Остання вважала, що у драмі Ю. Словацького «Мазепа, оповитий славою хитрого звідника, виявляє мудрість і благородство серця» [33].

Одна із перших постанов драми Ю. Словацького на території України відбулася у 1907 р. у Київському національному театрі. Вона була поставлена завдяки старанням видатних національних театральних діячів Леся Курбаса (1887-1937) та Миколи Садовського (1856-1933). В цій виставі вони зіграли головні ролі: Мазепи та Збігнева.

Серед українських перекладачів драми Ю. Словацького «Мазепа» помітно виділяється робота Миколи Зерова (1890-1937) — відомого українського поета, літературознавця, літературного критика, полеміста та перекладача. Свій переклад він здійснив для вистави у 1921 р. в Баришівці на замовлення Київського театру ім. Шевченка. Драма «Мазепа» в перекладі М. Зерова була надрукована у 1926 р. [34].

До романтичної інтерпретації образу Івана Мазепи в німецькій художній літературі зверталися такі письменники: А. фон Шамісо (A. von Chamisso), Г. Ніріц (G. Nieritz), А. Май (A. May), К. Штарк (K. Stark), Р. фон Готтшаль (R. Von Gottschall), А. Мютцельбург (A. Mützelburg), К. Кьостінг (K. Kösting) та інші.

Романтичний образ українського гетьмана створив відомий німецький поет-романтик, дослідник та натураліст Альберт фон Шамісо (1781-1838), який написав поему «Засланці». В ньому значна увага приділяється ідеям волелюбства та національно-визвольній боротьбі. Особистість гетьмана описано в загальних рисах. В поемі І. Мазепа постає в образі борця з російським самодержавством та козацького ватажка — визволителя України.

Образ гетьмана Івана Мазепи та події Полтавської битви описав Андреас Май (1817-1899) в своїй драмі «Король степу», яка була написана в 1849 р. Названу драму тривалий час виставляли в театрах Мюнхена та інших містах Німеччини. В ній автор намагався пояснити причини «зради» Мазепою царя Петра І. Серед головних причин він виділяв прагнення гетьмана звільнити свій народ від російського панування. В творі значна увага приділена конфлікту Мазепи та Кочубея та стосункам гетьмана і молодій дівчині. У творі Мотря отримує ім'я Наталії. В драмі А. Мая з'являється нова міфологічна легенда про те, що І. Мазепа викрав дівчину із батьківського дому та ув'язнив Наталію у своїй столиці Батурині.

Політичну діяльність гетьмана Івана Мазепи намагався змалювати й Рудольф фон Готтшаль (Rudolf von Gottschall, 1823–1909) — відомий

німецький поет, письменник, літературний критик та дослідник з історії літератури. Постаті українського гетьмана він присвятив історичну трагедію «Мазепа» [40]. В художній літературі існують дві редакції даного твору – 1960 та 1865 років [38]. В них Мазепа постає перед читачами як волелюбний гетьман. Український переклад даного твору здійснив Юрій Федькович у 1902 р.

Значний вплив на посилення інтересу серед української та російської інтелігенції до героїчних сторінок історії України мала п'ятитомна праця «Історія Малоросії» історика Миколи Маркевича, яка була видана у 1842-1843 роках. Зокрема, її перший та другий том були присвячені розкриттю історії України, а в третьому, четвертому та п'ятому томах зібрано цікаві історичні документи. Для цієї роботи характерні не лише певні неточності, але й суттєві помилки у трактуванні ролі та діяльності певних політичних діячів того часу. Значне місце в роботі відведено зображенню постаті російського царя Петра I. Його образ Маркевич в значній мірі ідеалізує. Він зображав відомого російського царя як «визначного політика, прогресивного реформатора та будівничого Росії». Історик надзвичайно делікатно розкрив становище українсько-російських відносин на початку XVIII ст. та свідомо не проаналізував спроби Петра I ліквідувати українську автономію. Винними у згортанні української автономії він бачив О. Меншикова та козацьку старшину.

У трактуванні політичної діяльності І. Мазепи історик дав суперечливі оцінки політичної діяльності українського гетьмана. Він помірковано оцінив дії молодого І. Мазепи та дав позитивну оцінку його здібностям: «Крім латинської та малоросійської мови, Мазепа знав польську та німецьку. Це був рідкісний в той час чоловік, який володів даром слова, дипломатією, мистецтвом сподобатись, він був найкращим писарем та відзначався старанністю, ввічливістю, непохитністю у виконанні своїх обов'язків»[31, с.520].

У першому та другому томі своєї праці М. Маркевич зберіг оцінки та характеристики Івана Мазепи дані офіційною російською історіографією та О. Пушкіним в поемі «Мазепа». Правда в документах наведених в третьому, четвертому та п'ятому томах ми знаходимо більш помірковані оцінки не лише політичної діяльності гетьмана, але й його постаті.

При наявності ряду суттєвих недоліків названа праця мала значний вплив на формування політичної свідомості багатьох діячів національно-визвольного руху України. Зокрема, вона вплинула на творчість Тараса Шевченка.

Особливий інтерес викликає й розгляд еволюції зображення образу гетьмана Івана Мазепи в українській літературі. В національній літературі кінця XVII ст. значне місце займають панегірики, які присвячені гетьману та його роду. Зокрема, Ф. Прокопович присвятив І. Мазепі драму «Володимир», яка була поставлена на честь відвідин гетьманом Києво-

Могилянської академії. В ній І.Мазепа представлений як гідний спадкоємець київського князя Володимира Великого.

Визначній особі українського гетьмана Івана Мазепи присвятили свої твори визначні національні барокові поети: І. Орловський, С. Яворський, П. Армашенко, П. Орлик та інші. Їхніми зусиллями були видані численні привітання, та присвячені гетьману твори. Переважна більшість цих творів була написана польською та латинською мовами.

Однак після переходу гетьмана Івана Мазепи на бік шведського короля Карла XII оцінки його діяльності в художній літературі зазнають кардинальних змін. В XVIII ст. з'являються вірші-прокляття на адресу Мазепи. Переважна більшість їхніх авторів це колишні апологети українського гетьмана. Особливо різко критикують гетьмана С. Яворський (1658-1722) та Ф. Прокопович (1681-1736). Вони не лише звинувачують гетьмана у зраді московському цареві Петру I, але й інкримінують йому в провину знищення Батурина та прихід на землі України військ Карла XII. Феофан Прокопович навіть почав називати українського гетьмана «новим Юдою».

В цей період з'являється значна частина анонімних віршів, де Мазепу звинувачують не лише у зраді Петра I, але й Російської православної церкви. В багатьох творах автори возвеличують діяльність царя Петра I. Позитивний образ московського царя утверджується в українській літературі на довгі роки. Руйнівником цього образу Петра I в національній літературі був Т. Шевченко. Він став першим українським культурним діячем, який оцінив діяльність російського царя Петра I не лише як антиукраїнську, але й як антилюдську. Зокрема, у своїй комедії «Сон» (У всякого своя доля) кобзар дає таку характеристику цареві: «Це той перший хто розпинав нашу Україну» [41].

Т. Шевченко негативно оцінював діяльність Петра I. Однак він оминув і фактично не дав власну оцінку українському гетьману І. Мазепі. Він лише декілька раз згадує Мазепу у своїх творах та вважає його антиподом Петрові I. Ряд дослідників пояснюють таку позицію Т. Шевченка його позитивним відношенням до особи козацького ватажка С. Палія.

У другій половині XIX ст. С. Руданський здійснив першу спробу відійти від вже створених в західній та російській літературі образів гетьмана І. Мазепи. У 1860 р. він пише поему «Мазепа, гетьман український», де гетьман – це державний діяч, запальний прихильник ідеї соборності українських земель та незалежності України [42].

В національній літературі та мистецтві XIX – XX ст. до інтерпретації образу гетьмана Івана Мазепи зверталися також М. Старицький, Г. Хоткевич, Б. Лепкий та В. Сосюра.

Серед названих культурних діячів України надзвичайно багато зробив для реабілітації образу гетьмана Івана Мазепи Б. Лепкий. Він був першим хто в українській літературі початку XX ст. створив реалістичний

образ І. Мазепи. Б. Лепкий написав трилогію «Мазепа», яка складалася з п'яти повістей: «Мотря», «Не вбивай», «Батурин», «Полтава», «З-під Полтави до Бендер». Кожна з цих повістей мала самостійне значення. Головним героєм цих повістей був український гетьман Іван Мазепа, який прагнув досягти незалежності України.

Таким чином, завдяки Вольтеру в літературі та мистецтві Західної Європи утвердився образ українського гетьмана Івана Мазепи як героя-коханця. Особисте життя Мазепи вперше відкрив для Західної Європи Вольтер. Згодом найбільш цікаві його події стали джерелом творчого натхнення для багатьох представників романтизму та поставили українського гетьмана і саму Україну в центр західної романтичної легенди про повну пригод подорож на дикому скауні. Особливо ця тенденція була характерна для літератури Франції та Англії.

Байрон одним із перших привернув увагу європейців до суперечливої особистості українського гетьмана. Він створив в літературі новий тип ліричного героя, головними рисами якого стали бунтівний характер, прагнення до свободи, гідність, гордість, мужність та сила.

Вольтер та Байрон сприяли тому, що гетьман І. Мазепа став одним із найбільш відомих політичних діячів України в Європі та Америці. Лише європейські митці присвятили І Мазепі 19 літературних творів, 186 гравюр, 42 картини, 22 музичні твори, 6 скульптур. Зокрема, особистість гетьмана І. Мазепи привернула пильну увагу письменників та поетів: Дж. Байрона, В. Гюго, Ю. Словацького, О. Пушкіна, Ф. Булгаріна, Г. Асакі, К. Рилєєва, Р. Готшала, Г. Штебіна, А. Мая, Т. Лейса, К. Костіна, К. Штарка, А. Мютцельбурга, А. Зондермана, Ф. Равіти-Гвронського, Б. Курхана, В. фон Гайденштама, І. Фріча.

В XVIII-XX ст. в художній літературі навколо постаті гетьмана Івана Мазепи сформувалися чотири образи: 1) образ романтичного героя чи героя-коханця; 2) негативний образ гетьмана; 3) образ Мазепи як борця за національну державність, героя-мученика українського народу 4) міфоепічний образ гетьмана.

Ключові поняття: Вольтер, Байрон, Гюго, К. Рилєєв І. Мазепа, О.Пушкін, С. Руданський, Б. Лепкий, гетьман, поема, образ.

Література

1. Білокінь С. Іван Мазепа в об'єктивному й суб'єктивному світлі / С. Білокінь // Борщак І. Іван Мазепа. Життя й пориви великого гетьмана. – К.: Рад. письменник, 1991. – С. 307–315.
2. Берегова Д.А. Образ гетьмана Мазепи в українській та світовій літературі: типологічні паралелі // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (Літературознавство). - № 2 (16), жовтень 2015. - С.20.

3. Вітренко А. Генеза образу гетьмана Івана Мазепи в зарубіжній літературі (за матеріалами європейської періодики та окремих видань XVII–XIX ст. //
4. Лавренчук В. П. Художня рецепція образу Івана Мазепи в романах Григорія Колісника та Юрія Хорунжого. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: 10.01.01 – Українська література. – К., 2009. – С.3.
5. Луняк Є.М. Історичні дослідження українського козацтва у Франції // Сіверщина в історії України. – Київ-Глухів, 2010. – С.119-124.
6. Матвіїшин В.Г. Образ гетьмана України Івана Мазепи у західноєвропейському красному письменстві / В. Г. Матвіїшин // Обрії. – Івано-Франківськ, 1997. – № 1(4). – С. 32–38; № 2(5). – С. 34–38.
7. Матвіїшин В. Г. Українські інтерпретації стилістично-естетичних особливостей поеми В. Гюго «Мазепа» / В. Г. Матвіїшин // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету (Лінквопакс-VIII). Філологія, педагогіка і психологія в антропоцентричних парадигмах. – Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2000. – Вип. 3 В. – С. 472–474.
8. Матвіїшин В. Г. Гетьман Іван Мазепа у західноєвропейському письменстві: трансформація й образна систематика / В. Г. Матвіїшин // Література. Час. Постаті. Літературознавчі статті, спогади, матеріали до бібліографії та вшанування пам'яті Володимира Матвіїшина / упор. Н. Яцків. – Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. – С. 79–103.
9. Мішуков О. В. Рецепція образу Мазепи в історичних жанрах європейської літератури: типологічні сходження (20–30-ті рр.) / О. В. Мішуков // Філологія. Історія. Культура: [зб. наук. праць : в 2-х т.]. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – Т. 1. – С. 235–264.
10. Наливайко Д.С. Зарубіжна література доби романтизму / Д.С. Наливайко, К.О. Шахова. – К.: Наукова думка, 1998. – 234 с.
11. Наливайко Д. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст. / Дмитро Наливайко. – К.: Наук. думка, 1998. – 520 с.
12. Наливайко Д. Мазепа в європейській літературі XIX ст.: історія та міф / Дмитро Наливайко // Слово і час. – 2002. – № 8. – С.39 – 48; № 9. – С.3–17.
13. Павличко С. Байрон: Нарис життя і творчості / С.Павличко. - К.: Дніпро, 1989. - 189 с.
14. Павличко С. Байрон // Зарубіжна література: Дослідження та критичні статті. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2001. – 559 с.
15. Платонова Н. Вольтер в работе над «Историей России при Петре Великом» // Литературное наследство. - М., 1939., № 33 — 34, С. 12 — 24.
16. Прийма Ф. М. Ломоносов и «История Российской империи при Петре Великом» в работах Вольтера // XVIII век. - М.; Л., 1958. - № 3. - С. 170 — 186.

17. Проблемы источниковедческого изучения рукописных и старопечатных фондов. Сборник научных трудов. - Л., 1980. Вып. 2.
18. Философский век. Альманах. Вып. 8. Иван Иванович Шувалов (1727–1797). Просвещенная личность в российской истории. / Отв. редакторы Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. — СПб., 1998. — 351 с.
19. Шмурло Е. Ф. Вольтер и его книга о Петре Великом. - Прага, 1929.
20. Voltaire, Histoire de Charles XII, roi de Suede, (Paris: Ernest Flammarion, Editeur, 1933).
21. Маркович, Яков Михайлович. Записки о Малороссии, ее жителях и произведениях. Ч. 1 / Яков Маркович. - СПб., 1798. - 98с.
22. Бантиш-Каменский Д. Предисловие// История Малой России: В 3 ч. – 2-е изд. – М., 1830. – Ч. 1: От водворения Славян в сей стране до присоединения оной, в 1654 году, к Российскому Государству Царем Алексеем Михайловичем. – С. VI.
23. Рилеев К. Ф. Вибрані твори; [упор. та автор вступ. ст. і прим. І.Я. Заславський] / К.Ф. Рилеев. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1955. – 207 с.
24. Винар, Л. Андрій Войнаровський / Любомир Винар. – Мюнхен – Клівленд, 1962. – 127 с.
25. Рылеев, К.Ф. Сочинения / К.Ф. Рылеев. – Л.: Худ. литература, 1987. – 416 с.
26. Пушкин А.С. Полтава / А.С. Пушкин // Полное собрание сочинений: в XVI т. – М.: АН СССР, 1937–1949. – Т. V. – С. 15–68.
27. Кошелев В.А. Четыре «Мазепы» Пушкинской эпохи. // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». - 2016. - № 2 (12). – С. 150-156.
28. Аладьин Е.В. Кочубей // Предания веков. Русская историческая повесть 19 - начала 20 столетия: В 2-х т. / под ред. О.Ю.Петренко. - Т. 1. - К.: Дніпро, 1990. - С. 282-309;
29. Булгарин Ф.В. Мазепа / Ф.В. Булгарин // Сочинения. – М.: Современник, 1990. – С. 367–634.
30. Марченко М. Исторические судьбы славянства в идейном мире романа Ф. Булгарина «Мазепа» // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Сер. Літературознавство. – 2013. – Вип. 4(1). – С. 134-140.
31. Маркевич М. Історія Малоросії / Відп. ред. і автор передм. Ю. С. Шемшученко. Примітки О. В. Кресіна. - Київ: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – XVI; 664 с.
32. Павличко Д. Український патріотизм Юлія Словацького. // День. – 8 грудня 2017 р. [Електронний ресурс] [https:// day. kyiv. ua/uk/ article/ cuspilstvo/ ukrayinskyu-patriotyzm-yuliusha-slovackogo-2/](https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ukrayinskyu-patriotyzm-yuliusha-slovackogo-2/).
33. Kowalozykowa A. Slowacki. -Warszawa, 1999. - 183 str.
34. Брюховецький В. Микола Зеров: Літературно-критичний нарис. – Київ: Радянський письменник, 1990. – 309 с.

35. Чечуй Е. П. Герой на престолі (Петро Перший в історії та російській історичній прозі першої половини ХІХ ст.) / Е. Чечуй. // Південний архів: Зб. наук. праць. – Вип. ХХХVI. – Херсон: Вид-о ХДУ, 2007. – С. 86-90.
36. Мерзляков А. Полтава // Вестник Европы. - 1827. - №12. - С.289-296.
37. Коновалова М.М. Гетьман Мазепа у фольклорі та літературі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Спеціальність 10.01.01 – українська література. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2001. – 23 с.
38. Gottschall R. Mazeppa. Geschichtliches Trauerspiel in fünf Aufzügen / R. Gottschall. – Leipzig : Brockhaus, 1865. – S. 3–192.
39. Павленко С. Іван Степанович Мазепа. // Павленко С. Загибель Батурина 2 листопада 1708 р. – К.: Українська видавнича Спілка, Видавничий дім «Києво-Могилянської академії», 2007. - С. 173-196.
40. Чура Ю.О. Інтерпретаційне поле дихотомії Мазепа – Петро І у німецькомовній мазепіані ХІХ століття і пенталогії Б. Лепкого «Мазепа» // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – 2015. – Випуск VII. – С. 111-119.
41. Шевченко Тарас. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 265-278; С. 699-706.
42. Твори Степана Руданського. – Львів: Просвіта, 1913. – Т. 2. – С. 62-87.

Кадлубович Т.І.
кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри філософії, політології та
українознавства
Київський національний університет
технологій та дизайну

ВИВЧЕННЯ ТЕОРІЇ ПОЛІТИКИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Сучасна студентська молодь живе в епоху бурхливих і глибоких перетворень, у роки потрясінь та нових можливостей. «Саме молоді люди утвердили європейський цивілізаційний вибір українського народу» [21, 5]. Їх відрізняє активна життєва позиція, високий попит на освіту, підвищений ступінь мобільності, освоєння нових видів і сфер діяльності [21, 5]. «Молодь – це сьогоднішня, від якого залежить майбутнє нашої держави», – зазначається у щорічній доповіді Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді [21, 5].

Цінність держави, говорив англійський філософ Дж.С.Мілл, визначається цінністю його громадян. Доброчесність держави полягає в намаганні зробити своїх підданих добрими та освіченими. Саме тому в